

Péntek Imre

Összetartozás, „összhang”, közös kulturális régióépítés

December 21-én a magyar-szlovén határ mentén is számos ünnepséget rendeztek a határbontás alkalmából. Bajánsenye, Nemesnép, Rédicss a magyar oldalon az átkelőket jelző települések nevei. Főként az utóbbi ismert, mely az idők során valódi nemzetközi határállomássá nőtte ki magát. A közvetlen átkelőnél hivatalos épületekkel, őrizettel, vámosokkal, s a megfelelő sorompókkal – mindkét oldalon. Mert persze ellenőriztek a magyar „határőrizeti szervek”, elkérve a szükséges dokumentumokat, és ellenőriztek a szlovén „határőrizeti szervek”, ugyancsak elkérve az útlevelet. Még emlékszem azokra az időkre, amikor a magyar sorompó háromszor vastagabb, erősebb volt, mint a jugoszláv. S erre a dologra – gondolom nem csak én – nem voltam büszke. Egyszerűen, határvidék volt ez a javából. Ide beutazni az elmúlt rendszerben, a „létező szocializmusban”, főként az ötvenes-hatvanas években, nem volt egyszerű. Csak többszöri ellenőrzés és igazoltatás után. Zalaegerszegtől a határ felé haladva, már a vonaton vagy a buszon feltűntek az igazoltató katonák, és bizony minden gyanús személyt előállítottak. Már feledésbe merült a „határsáv” intézménye, melyet a „láncoskutyá-Titó” korszakban hoztak létre és s még a hatvanas évek végén is érvényben volt, igaz, enyhültebb formában. Ez egy jó harminc kilométeres zónát jelentett a határ mentén, különböző szakaszokra osztva, s az egyik szakaszból a másikba közvetlenül nem, csak jó 20-30 km-es kerülővel és megfelelő papírokkal lehetett eljutni. S nem beszélünk még az 1956-os időszakról, amikor az osztrák határ lezárása után – főként decembertől – a menekülők jórészt erre vették az irányt, hogy eljussanak Nyugatra, a „szabad világba”. A menekítők, az „embercsempészek” és a befogadókat, a szállásadókat súlyos börtönbüntetésre ítélték. (Szegény apám is ennek lett áldozata, amiért egy hóviharos decemberi éjszakán budapesti munkásokat /a harcok résztvevőit/ és családtagjaikat fogadtuk be, és segítünk átjutásukban a „zöld határon”, ahelyett, hogy földadtuk volna őket. Amire a Kádár-kormány fenyegető rendelete kötelezett.)

Megszenvedték az itt élők az elmúlt majd hatvan évet. Nem volt elég a gyanakvás, a bizalmatlanság, a félelemkeltő légkör, a Varsói Szerződés hadműveleti terveiben ez a „zóna” lett volna – hála Isten, nem lett – az első csapásmérő körzet. A zajdai laktanya századai – és jópár másik a nyugati határ mentén – indították volna a támadást a kapitalizmus „elsöprése” céljából, ám arról kevesebb szó esett: el is szenvedték volna a NATO első csapását. Nos, ezért sem telepítettek ide komoly gyárat, üzemet, a zalai határsávot elkerülte a „szocialista iparosítás”. (Az ötvenes évek magyar Maginot-vonalának emlékei itt-ott még megmaradtak, betemetett lövészárkok, légvédelmi ütegállások, vastag falú betonbunkerek, mélyen a föld alatt.) A tsz-esítés itt is megtette a maga hatását: a virágzó hetési, göcseji állattenyésztés, mezőgazdálkodás, amelynek évszázados hagyományai voltak, tönkrement, feledésbe merült. Feledésbe merült az a tájjellegű termelési kultúra is, amit tán jobb lett volna átmenteni, amit ma újra felfedezünk... A tágas, istállóval, pajtával, és más gazdasági épülettel teleépült portákban csak az idősebbek maradtak, akik dolgoztak a megszakadásig. És tehetetlenül nézték, amint gyerekeik az iskola után másutt keresték a boldogulást. Olyan méretű elvándorlás vette kezdetét, aminek következménye ma egy lepusztult ország rész, idős, magatehetetlen emberek, elnéptelenedő települések, omladozó, rogyadozó épületek. (Ellentétben a szlovéniai oldal ma is jól működő, fejlődő, tőkeerős magángazdaságaival.) El kell ismerni: sokat enyhített a hermetikus elzárkózáson az '59 táján bevezetett kishatárforgalom. Ez jelentette a „olvasás” kezdetét, a hrucsovi nyitás politikáját, ami a pártfőtitkár bukása után sem szűnt meg. Ki is használták ezt mindkét oldalon. A magyarok főként Vinjakért, farmerért mentek át, a jugoszlávok (szlovének) pedig az olcsó élelmiszereket vitték. (Emlékszem, alkoholt behozhattam az engedélyezett mennyiségben, de a Magyar Szót, az újvidéki magyar nyelvű napilapot mindig elkobozták a vámosok. Már ha megtalálták.) Arról, hogy a Muravidéken egy, a Vajdasághoz kötődő magyar kulturális élet kezd kibontakozni, csak szórványos ismereteink voltak. Jellemző, hogy egyszerre hallottam Szúnyogh Sándorról és Major-Zala Lajosról, Lentiben, valamelyik hazalátogatásom alkalmából, '67-ben vagy '68-ban. Mind a ketten egy távoli, elérhetetlen (vagy alig elérhető) világban éltek, írtak, jelentették meg könyveiket, melyekhez csak szellemi csempészárúként jutottunk hozzá. A peremvidék helyzetén ez a könnyítés alapvetően nem változtatott. (Sok izgalmas, határon átnyúló családi-rokoni sors tárul fel ezekből az évekből Göncz László: *Egy peremvidék hírneműje* című szociografikus interjúkötetében. Sajnos hasonló mű nem született a határ magyar oldalán.) Ez a peremvidék nem hasonlítható a Hamvas Béla által leírt inspiratív helyzethez: „Mindig a határterületek a fontosak. Csak itt van lehetőség arra, hogy sokszerű ellenállást lehessen legyőzni, és itt fakad megedzett spiritualitás.” Az itt tényező „különművéség” nem tudta „megtermékenyíteni” egymást – legalábbis az 1950-es évekig –, mert nem is

tudott egymásról. És „zseniális emberek” sem nagyon fejlődtek ki erre felé, ha mégis, mielőbb távoztak innen, felismerve: számukra itt nem terem babér. Távozott Major Lajos – Kislakos (ma Tormaföldéhez tartozik) szülőtte – 1949-ben, kalandos módon átszökve a jugoszláv határon, az ÁVH letartóztatása elől. Nyugaton, Svájcban élve vált ismert költővé, az egyetemes magyar irodalom jellegzetes alkotójává. Távozott Szabó Ferenc SJ – aki Kálócán látta meg a napvilágot 1931-ben – és teológiai és irodalmi pályáját ugyancsak Nyugaton, Rómában teljesítette ki. Ám idővel itt is új tehetségek bukkantak fel. A „hely géniusának” irodalmi szolgálatát Pék Pál, Pécsi Gabriella vagy Szoliva János költészete vette át, folytatta. (Ahogy ez hasonlóképpen megtörtént a Muravidéken Szűnyogh Sándor, Bence Lajos, Zágorec-Csuka Judit, Halász Albert immár a „provincián” túl is számon tartott költészetében, Göncz László prózájában, Hagymás István esszéiben.) S még valami: két olyan költő-író, aki betelepült, mégis sok mindent meg tudott fogalmazni ennek a vidéknek hangulataiból, szellemiségéből. S természetesen: önmagából. Utassy Józsefről és Nadas Péterről van szó. Egyikük, Utassy jó ideig csak rövidebb-hosszabb időszakokat töltött, rokonlátogatóban Rédicson, anyósáéknál, s itt csapta meg az az összetéveszthetetlen illat, ami ebből az elzárt tájból párállik elő. Pár éve végleg a határ menti faluba települt le, feleségével együtt. Rédicsi és a bázakerettyei otthonban született versei éppúgy hozzátartoznak e tájék mitológiájához, mint Nadas Péter gombosszegi meditációi, a háza udvarán hatalmasra nőtt öreg vadkörtefa „színeváltozásai”, melyet nemcsak prózájában, fotóin is megörökített.

A peremvidékiség meghaladása – azt hiszem – a leginkább a képzőművészetben sikerült. S ez nem utolsó sorban a lendvai Bánffy-várkastélyban működő Galéria Múzeumnak köszönhető. A jugoszláv pártvezetés már a hatvanas években fontosnak tartotta, sőt, szorgalmazta a nemzetközi kulturális kapcsolatokat, többek között a határ menti magyar megyékkel. S a létrejövő új intézmény keretében a nemzetközi művésztelép – 1973-tól - amolyan szellemi-alkotói műhely, kiállítási fórum, kapcsolatteremtő együttlét. A telep és az intézmény vezetői – Király Ferenc és Gerics Ferenc megértették: a maguk sajátos eszközeivel sokat tehetnek a régióban élő művészek szóértéséért. S talán egy pannon kulturális régió kialakulásáért. Persze, könnyebb a képzőművészek helyzete: nem kell tolmács a művek befogadásakor. És Zala, Vas és a Muravidék képzőművészei számos környékbeli kiállításon, a zalaegerszegi gébárti vagy a nagykanizsai kendlimajori művészteléken ismerkedtek egymással, s a máig tartó jó viszonyt ezek a szakmai együttlétek alapozták meg.

2000-től az irodalmi életben is újabb együttműködési formákra került sor. A Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet és a Zalai Írók Egyesülete számos közös rendezvényt bonyolított le, elsősorban Zalaegerszegen és Lendván. Költészet napi és szerzői estek, megzenésített versek CD-bemutatói, könyvpremierek, közös könyvheti programok kapcsolták össze még szorosabbra a két (határ)vidék irodalmi életét. S nem utolsó sorban megjelentek a közös kiadású kötetek: a Kettős hangzat – Kardos Ferenc és Zágorec-Csuka Judit közös könyve -, Bence Lajos tanulmányai (Identitás és entitás), valamint a Hazatérítő című verskötet. Kevés vagy sok? Szerintem inkább kevés. A jövőben több energiát kell fordítanunk a közös szellemi megmutatkozásra, elősegítve – könyvekkel, folyóirat-publikációkkal – a muravidéki kulturális értékek anyaországi integrációját. Erre egy elfeledett kezdeményezés is kötelez bennünket, az 1979-ben megjelent Összhang (Szozvocje) című antológia. Fűlszövegében a következő sorok olvashatók: „Az Összhang egy újfajta irodalmi akció első lépése. Mintha láthatatlan kezek felszedték volna a szellemi határkarókat: két ország költői találkoznak a könyvben. Szlovénia magyar nyelvű költészete, valamint Vas és Zala megye versei kulcsolódnak itt közös kiadvánnyá...1979 októberében Szlovénia vendégül látja Vas és Zala megye költőit...” (Sajnos, az irodalmi találkozón nem vehettem részt, de máig büszke vagyok, hogy szereplője lehettem ennek valóban úttörő vállalkozásnak. S említsük meg a két megvalósító, Pete György és Sz. Kanyó Leona nevét, akiknek szervező és szerkesztői munkája nélkül ez a „demonstráció” aligha valósul meg.) És a folytatás elmaradt, a viszonzás máig várat magára. Jövőre, az antológia megjelenésének 30. évfordulóján egy újabb „összhang” antológiával emlékezhetnénk erre a nemes és korai kapcsolatteremtésre. S ebben már a prekmurjei szlovén költők művei is helyet kaphatnának...

A sorompók eltűntek, de sokan beszélnek arról: belül, a lélekben, a mentalitásban rejlő, évtizedek alatt kialakult sorompók eltűntek-e... Képesek vagyunk-e tovább lépni? Képesek vagyunk-e egy színes, izgalmas multikulturális régiót teremteni az új lehetőségek birtokában? A pannon hagyomány újrafelfedezésével. Az Európai Unió anyagi és erkölcsi támogatásával. Távol a centrumoktól, elsősorban a saját szellemi teljesítményeinkre támaszkodva. Meg kell mondani: biztató jelek éppúgy vannak, mint lehangoló jelenségek. Annyi biztos: újra kell tanulnunk egy csomó dolgot. Gesztusokat kell tennünk, még akkor is, ha nem viszonzózzák. (Egyszer majd igen.) A kölcsönös tájékozódás adhat csak támpontokat: az új minőségű kulturális közeg megteremtésében. Hogy össze tudjuk kötni a régi (elszakadt) és új fonatú szálakat. S egy értékekben gazdag, szlovén (horvát), osztrák és magyar kulturális „szőttesel” borítva fátylat a viszály évtizedeire. Legyen kötelező a térségben az „összhangzat-tan”, megfelelően az Unió várakozásának is. Sok munka, rengeteg feladat vár ránk, mindazokra, akik tevékeny részt vállalnak a „határtalan” Európa megteremtésében. De minden bizonnal megéri!

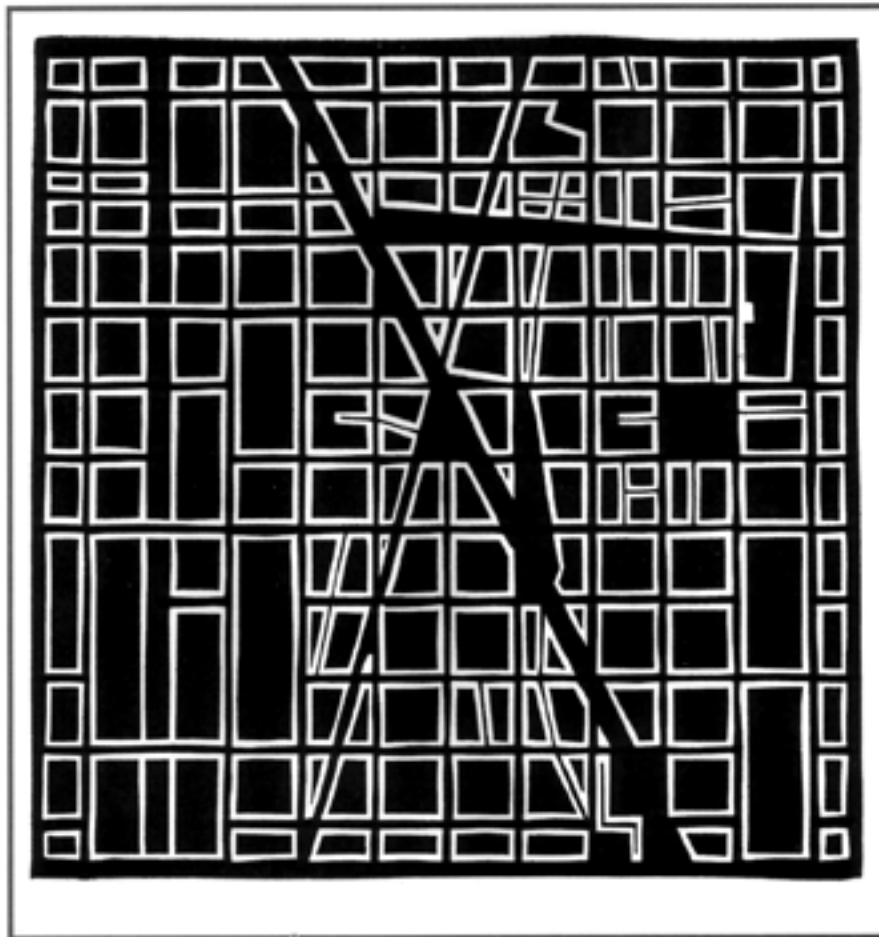
Az áthatások és egymásba fonódások szép példája az a kötet, amely a muravidéki és rábavidéki kortárs szlovén irodalom alkotóinak műveiből állt össze, Zágorec-Csuka Judit műfordításában és Székely András Bertalan szerkesztésében. Sok-

sok új név (lásd: újratanulás) található benne, rengeteg új ismeret a szlovén irodalom belső fejlődéséről, területi tagozódásáról, az anyaországi és nemzetiségi írók-költő (intézményes) kapcsolatáról. Ebben találtam egy fiatal prekmurjei költő, Robert Felix Titan versére, amely talán kifejezi azt az egyelőre még zavaros, feldolgozatlan lelkiállapotot, amit átélünk – az eltűnt határ mindkét oldalán. Címe: *Amikor átléped a határt.*

„Amikor átléped a határt,
nem szirénázik riasztóberendezés,
vagy nem gyullad fel lámpa,
a határőr sem lép feléd.
Amikor átléped a határt, csak
megszeppensz, vagy kacsintasz
bal szemeddel, de ezt még magad
sem veszed észre, nem történik semmi.”

Igen, áthaladunk a (volt) határátkelőn, és „nem történik semmi”. Csak egyszerűen és természetesen belépünk abba a közös hazába, Európába, ahova mindig is tartoztunk, s ahonnan oly sok éven át kitaszítottak.

Zalaegerszeg, 2008. jan. 7.

Salamon Árpád: Festőálvány